

Teoria și metodologia instruirii

Teoria și metodologia evaluării

**Repere și instrumente didactice
pentru formarea profesorilor**

Ediția a IV-a

Editura Paralela 45

CUPRINS

Prefață	7
Foreword	9
PARTEA I TEORIA ȘI METODOLOGIA INSTRUIRII	
Tema nr. 1	
Didactica - știință pedagogică fundamentală.....	11
Tema nr. 2	
Procesul de învățământ.....	31
Tema nr. 3	
Normativitatea didactică	51
Tema nr. 4	
Formele de organizare a procesului de învățământ	65
Tema nr. 5	
Strategiile didactice	87
Tema nr. 6	
Proiectarea activității didactice	111
PARTEA A II-A TEORIA ȘI METODOLOGIA EVALUĂRII	
Tema nr. 1	
Semnificații, implicații, operaționalizări ale conceptului de evaluare în câmpul educației.....	129
Tema nr. 2	
Evaluarea didactică - demers continuu, integrat în procesul de predare și învățare. Funcțiile evaluării.....	140

Tema nr. 3

Ipoteze ale rezultatelor școlare ale elevilor..... 152

Tema nr. 4

Structura procesului evaluativ la nivel micro..... 161

Tema nr. 5

Strategii de evaluare a rezultatelor școlare..... 175

Tema nr. 6

Tipuri de itemi pedagogici 196

Structura algoritmică a operaționalizării temelor:

1. Obiective/ competențe vizate prin studiul temei
2. Termeni și sintagme-cheie
3. Suport teoretic
4. Esențializarea și explicitarea conținutului prin intermediul unor organizatori cognitivi/ scheme
5. Sarcini de reflecție și exerciții aplicative
6. Sugestii pentru luarea notițelor
7. Recomandări bibliografice pentru studiul individual
 - Bibliografie selectivă
 - Bibliografie recomandată pentru aprofundări

TEORIA ȘI METODOLOGIA INSTRUIRII

Tema nr. 1

DIDACTICA - ȘTIINȚĂ PEDAGOGICĂ FUNDAMENTALĂ

O Obiective/ competențe vizate prin studiul temei:

O₁ - să definească în manieră operațională conceptele: didactică, didactica generală, didactica școlară, didacticile speciale, didactica clasică, didactica modernă

O₂ - să analizeze principalele repere în evoluția istorică a conceptului de didactică

O₃ - să descrie obiectul de studiu al didacticii, câmpul de acțiune al acesteia și principalele sale ramuri

O₄ - să explice relația de interdependență dintre funcțiile didacticii, respectiv funcția teoretică/ de cunoaștere/ epistemologică, funcția reflexivă și funcția practică/ utilitară/ pragmatică

O₅ - să descrie raporturile dintre didactica generală și științele cu care ea intră în relație, precum și relațiile dintre didactica generală și didacticile speciale

O₆ - să analizeze comparativ didactica tradițională și didactica modernă

O₇ - să explicitizeze direcțiile de dezvoltare ale didacticii contemporane, încadrându-le în paradigmele educaționale contemporane

Termeni și sintagme-cheie: didactica clasică, didactica modernă, didactica generală, didactica școlară, didacticile specialităților/ didacticile speciale, metodică specialității

Suport teoretic:

1. Conceptul de „didactică” și evoluția sa istorică

Originea conceptului „didactică” se află în termenii grecești „didaskein” (a învăța), „didaktikos” (instrucție, instruire), „didasko” (învățare, învățământ), „didaktike” (arta învățării). Această familie de cuvinte indică faptul că sfera conceptului „didactică” este extrem de cuprinzătoare, ea incluzând tot ceea ce se referă la problematica procesului de predare-învățare, a învățământului, a educației și a formării omului. Cu acest sens, conceptul de „didactică” a fost introdus în circulație, în secolul al XVII-lea, de către celebrul pedagog ceh *Jan Amos Comenius* (1592-1670), prin lucrarea sa „Didactica Magna” (Marea Didactică), publicată în anul 1632 în limba cehă și în anul 1657 în limba latină. Această lucrare reprezintă opera fundamentală a lui Comenius și conține teoria sa pedagogică și întregul său sistem de educație.

Atribuindu-i-se conceptului semnificația inițială de artă a predării, el era asimilat cu „arta universală de a-i învăța pe toți totul” („omnes omnia docendi artificium”). Comenius considera că a învăța pe altul înseamnă a ști ceva și a face și pe altul să învețe să știe și aceasta repede, plăcut și temeinic și în special cu ajutorul exemplelor, regulilor și aplicațiilor generale sau speciale.

Procesul de cristalizare a unei teorii cuprinzătoare a procesului de învățământ a fost complex și gradual: de la organizarea și conducerea procesului de învățământ prin apel la elemente mistice și speculații, s-a ajuns la concepția lui Comenius, care considera că este vorba despre artă și spontaneitate, apoi la necesitatea observației sistematice, a fundamentării și explicării științifice a acestui proces complex.

Opera pedagogică a lui Comenius a constituit primul mare sistem de educație, a fost deschizătoare de drumuri și se constituie într-o doctrină pedagogică care își păstrează, în mare parte, și astăzi actualitatea; secolul XVII s-a mai numit în pedagogie „secolul didacticii”, iar Comenius a fost supranumit „Galilei al educației” și „Bacon al educației”.

Opera lui Comenius a fost continuată de mai mulți pedagogi, care și-au construit propriile concepții educative, contribuind la dezvoltarea didacticii.

Pedagogul elvețian *Johann Heinrich Pestalozzi* (1746-1827), a fost, în aceeași măsură, teoretician și practicant al educației; el a încercat să elaboreze o teorie științifică asupra educației și să pună bazele învățământului elementar, realizând pentru prima dată în istoria omenirii, îmbinarea organizată a activității productive cu instrucția.

Ideile pedagogice ale lui Pestalozzi au ajuns și în țara noastră, grație contribuției lui *Stephan Ludwig Roth* (1796-1849) - discipol al lui Pestalozzi, care a promovat concepția educativă a acestuia, adaptând-o la realitățile transilvănene. Mai târziu, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, învățământul elementar românesc a fost organizat în spirit pestalozzian.

Un alt mare pedagog care a promovat metoda intuiției și, alături de ea, metoda conversației euristice, a fost *Friedrich Adolph Wilhelm Diesterweg* (1790-1866) - învățător, profesor și conducător de școală, adept al lui Pestalozzi, considerat „învățător al învățătorilor Germaniei” și „Pestalozzi al Germaniei”.

Ca și Pestalozzi și Diesterweg, pedagogul rus *Konstantin Dimitrievici Ușinski* (1823-1870) s-a ocupat de problematica învățământului elementar și a contribuit la reorganizarea învățământului democratic. Operei sale fundamentale „Omul ca obiect al educației”, i se adaugă „Călătorie pedagogică prin Elveția. Despre caracterul național al educației publice” și studii de didactică și manuale pentru învățământul elementar, din care se desprinde ideea că pedagogia trebuie să se constituie ca o unitate între teorie și practică.

În șirul celor care au avut preocupări în materie de didactică se înscrie și pedagogul german *Johann Friedrich Herbart* (1776-1841), care a fost de formație filosof și matematician, iar după ce a cunoscut activitatea lui Pestalozzi, și-a îndreptat preocupările spre educație. A fost profesor universitar, răstimp în care a înființat un seminar pedagogic cu școli de aplicație. A fost primul pedagog care a elaborat o teorie a interesului, considerând interesul ca verigă esențială între idee și acțiune. Dintre multele sale lucrări, două au reținut atenția în mod deosebit - „Pedagogia generală” și „Prelegeri pedagogice”.

Existența curentului herbartian, teoriile și ideile promovate de acesta, au făcut ca didactica să piardă o parte din cuceririle și dezvoltările anterioare, dar să câștige în ceea ce privește constituirea ei ca disciplină de sine stătătoare. Dacă la Comenius didactica era superpozabilă cu pedagogia, la ceilalți pedagogi

considerațiile didactice erau incluse în problematica pedagogică. Începând cu Herbart, didactica se cristalizează ca o teorie/ disciplină cu un domeniu bine delimitat, fapt pentru care unii îl consideră pe Herbart părintele didacticii. Am putea rezuma contribuția lui Herbart la delimitarea obiectului didacticii și la stabilirea relației ei cu pedagogia, astfel: una din preocupările fundamentale ale didacticii este predarea cunoștințelor, realizată în conformitate cu anumite legități psihologice ale asimilării lor; cele două componente ale procesului de învățământ - predarea și asimilarea se află într-o strânsă interdependență.

Prin contribuțiile lor, continuatorii operei lui Herbart au făcut ca domeniul de cuprindere al didacticii să cunoască atât extensiuni la nivelul întregii pedagogii, cât și restrângeri (la educația intelectuală, la instruire, la metodologia învățământului etc.).

Pe baza considerațiilor de mai sus, propunem o *primă definiție a didacticii*, mai bogată și mai cuprinzătoare, în conformitate cu evoluțiile pedagogice înregistrate în timp:

Didactica este o disciplină pedagogică fundamentală, înțeleasă ca *teorie și practică a instruirii*, care studiază:

- procesul de învățământ, conceput ca proces unitar de instrucție și educație, de informare și formare (deși didactica studiază în principal, procesul instrucției, ea nu poate eluda educația, aflată în relație de complementaritate cu instrucția)
- sistemul de învățământ, ca ansamblu al instituțiilor de instrucție și educație, în cadru formal sau neformal
- legitățile și principiile activității didactice
- curriculumul educațional și componentele sale: obiectivele educaționale, conținutul învățământului, strategiile didactice și componentele lor, strategiile de evaluare și componentele lor
- relațiile educaționale
- stilurile de activitate didactică ș.a.m.d.

2. Didactica - obiect de studiu, funcții și importanță

Didactica modernă este o știință pedagogică fundamentală al cărei obiect de studiu îl reprezintă, în principal:

- procesul de instruire/ autoinstruire (și educare/ autoeducare) desfășurat în cadre formale - în instituții de învățământ

- procesul de instruire/ autoinstruire (și educare/ autoeducare) desfășurat în cadre neformale - în alte instituții decât cele de învățământ
- instruirea (și formarea) continuă a adulților.

Didactica generală poate fi considerată teorie și practică a instruirii și autoinstruirii (care nu eludează educația și autoeducația) în contexte formale, neformale și informale, la orice vârstă.

Funcțiile didacticii

Atât didactica generală, cât și didacticile speciale îndeplinesc trei funcții complementare, între care se stabilesc interrelații dinamice, interdependente și potențări reciproce: **funcția teoretică/ de cunoaștere/ epistemologică, funcția reflexivă și funcția practică/ utilitară/ pragmatică.**

Exercitarea *funcției de cunoaștere* a didacticii este corelată cu caracterul său descriptiv și explicativ - ea are ca obiect de cunoaștere un domeniu bine delimitat al activității sociale, respectiv instruirea și autoinstruirea, cercetează, dezvăluie și explică legitățile acțiunilor educaționale, relațiile dintre influențele educaționale și dezvoltarea personalității elevilor, stabilește raporturi cantitative și calitative între ele etc., adesea, în modalități de natură euristică, acestea imprimând funcției de cunoaștere o *dimensiune euristică*.

Caracterul reflexiv al didacticii asigură substanță *funcției sale reflexive*; grație acesteia, didactica, având ca elemente de referință finalitățile educaționale urmărite, emite judecăți de valoare în legătură cu modalitățile de valorificare a achizițiilor din pedagogie, psihologie, sociologie etc., a resurselor informaționale, metodologice și materiale, în vederea organizării proceselor didactice.

Continuarea exercitării funcției de cunoaștere și a funcției reflexive în plan practic, operațional, se înfăptuiește prin *funcția practică/ utilitară/ pragmatică*, de ghidare a activităților educaționale (care ține de metodică). Funcția utilitară este legată de caracterul normativ-prescriptiv al didacticii pedagogiei și se referă la faptul că aceasta oferă în permanență practicienilor jaloane, sugestii, recomandări, orientări generale, norme de activitate, principii de acțiune pedagogică, strategii de intervenție educațională etc.

În diferitele situații de cunoaștere, de acțiune și de învățare, funcția practică/ utilitară nu poate contribui la progres în plan practic, nu poate acționa independent de funcția de cunoaștere, grație căreia se descoperă paradigme, raporturi, legități ale domeniului propriu și de funcția reflexivă, grație căreia se

emit judecăți de valoare în legătură cu componentele procesului didactic, ținând cont de cele mai noi cerințe și așteptări pe care societatea le formulează pentru educație și învățământ. Cu alte cuvinte, este evident că, în absența funcției de cunoaștere, a unui aparat teoretic-conceptual științific bine organizat, nu poate acționa nici funcția reflexivă și nici cea practică/ pragmatică/ utilitară. Practica este cea care inspiră și „alimentează” teoria, iar teoria este cea care ghidează și validează practica; nimic nu este mai practic decât o teorie bună. Alegerea unui model teoretic, a unei teorii sau paradigme ne ajută în procesul de selectare a datelor și a implicațiilor observabile și, implicit, la avansarea în procesul cercetării. Este necesară o teorie, cel puțin rudimentară, înainte de colectarea datelor, așa cum este necesară o cantitate minimă de date pentru a realiza construcții teoretice. Însă nu este necesar să avem construită o teorie completă înainte de cercetare și nici nu este necesar ca teoria să rămână nemodificată pe parcursul cercetării; teoria și datele se află într-o interacțiune continuă.

Importanța studierii didacticii

- Cunoașterea didacticii generale servește la proiectarea și organizarea programatică științifică a pregătirii inițiale și formării continue a indivizilor, a dezvoltării tuturor dimensiunilor personalității lor.
- Cunoașterea didacticii școlare este o condiție esențială a succesului activității instructiv-educative, de instruire și autoinstruire, de educație și autoeducație, fie în învățământul preprimar, fie în cel primar, gimnazial, liceal sau superior.
- Cunoașterea didacticilor speciale și a metodicilor este o condiție a organizării și desfășurării moderne și eficiente a activității de predare și învățare a diferitelor obiecte de învățământ și de asigurare a succesului acestor activități.
- Cunoașterea didacticii adulților reprezintă condiția identificării formelor și modalităților de instruire și autoinstruire, de educare și autoeducare a diferitelor categorii sociale și profesionale de adulți.

3. Didactica școlară - ramură a didacticii generale

Ramura cea mai bine studiată și conturată a didacticii generale o reprezintă didactica școlară - concepută ca teorie și practică a procesului de învățământ, care are ca obiect de studiu:

- procesul de învățământ în ansamblul său și pe toate treptele de școlaritate, pe toate ciclurile curriculare și pe tipuri de școli, caz în care poartă numele de didactică școlară generală

- procesul de învățământ din perspectiva pedagogică a predării și învățării diferitelor obiecte de învățământ, caz în care vorbim de didacticile specialităților (fiecare obiect de învățământ are deci didactica sa).

Pentru didacticile specialităților (care se mai numesc didactici speciale), procesul de învățare este central, ele fiind interesate de construirea cunoștințelor, de specificul procesului de învățare, fără să ajungă la organizarea și desfășurarea explicită a situațiilor de învățare. Practic, didacticile specialităților au în vedere filosofia învățării disciplinelor respective și sunt preocupate, în principal, de:

- particularitățile procesului de învățare la disciplina în cauză, conferite de specificul epistemologic al științei corespunzătoare, de caracteristicile acesteia
- dificultățile majore care pot apărea în procesul învățării
- specificul conținuturilor care trebuie învățate
- transpoziția didactică internă a acestor conținuturi
- modalitățile concrete de atingere a finalităților educaționale
- formele și modalitățile de evaluare a măsurii în care s-au atins finalitățile educaționale.

Metodica unui obiect de studiu este subordonată didacticii disciplinei respective; de aceea, în general, „metodica este de un real ajutor numai dacă se bazează pe o didactică pertinentă” (D. Popovici, 2000, p.29). Am putea spune că, spre deosebire de didactică, metodica se apropie mai mult de tehnică, referindu-se, în mod concret și operațional la design-ul educațional realizat la nivel micro. Din perspectivă pragmatică, obiectul de studiu al metodicilor diferitelor discipline școlare îl constituie studierea și (re)descoperirea legităților care guvernează procesele de predare-învățare-evaluare specifice lor. Ele analizează și promovează, în spiritul logicii științelor moderne, obiectivele, conținuturile, formele de organizare a activității didactice, strategiile didactice alternative, mijloacele de învățământ, strategiile de evaluare a randamentului școlar, pârgھیile și strategiile cultivării unor repertorii motivaționale favorabile învățării diferitelor discipline de studiu.

Având o arie restrictivă de acțiune, termenul generic „metodică” se referă, practic, la perspectiva aplicativă, la un ansamblu de instrumente teoretice operaționale, extrem de utile cadrului didactic în proiectarea, realizarea, evaluarea

și reglarea activităților educaționale. Termenul „metodică” răspunde la întrebarea „Cum (să se procedeze)?” și are, deci, o sferă de cuprindere mai restrânsă decât cea a termenului „didactică”, legat de întrebările „De ce (să se procedeze astfel)?” și „Cum (este recomandabil să se procedeze)?”, care oferă o deschidere sistemică și integratoare asupra activităților educaționale.

Didactica școlară poate fi definită ca acea ramură a științelor educației care studiază și fundamentează științific analiza, proiectarea, desfășurarea și evaluarea predării și învățării ca proces de instruire/ autoinstruire și educare/ autoeducare în școală.

Relațiile dintre didactica școlară generală și didacticile speciale

Didacticii școlare generale i se subordonează didacticile speciale proprii diferitelor obiecte de învățământ, discipline care studiază teoria și practica instruirii, a predării și învățării obiectelor de învățământ.

Didactica școlară generală sintetizează experiența pozitivă acumulată în practica școlară, oglindită în metodici și elaborează reguli valabile pentru procesul de învățământ în ansamblul său. Totodată, stabilește principiile necesare desfășurării acestui proces, asigurând astfel baza dezvoltării didacticilor speciale, oferind și orientarea necesară soluționării problemelor specifice oricărei didactici speciale. Rezultă că didactica generală, oferă didacticilor speciale *baza teoretică* necesară, cadrul general de orientare: cunoștințe, recomandări, orientări, tendințe, norme, reguli, principii etc.

Didacticile speciale studiază aspecte specifice rezultate din aplicarea didacticii școlare generale la diferite obiecte de studiu, respectiv: obiectivele educaționale ale predării și învățării acestora, conținutul specific, principiile didactice specifice, metodologia adecvată și exigențele de valorificare a acestora, evaluarea ș.a.m.d. Este important de precizat că didacticile speciale nu susțin preluarea și aplicarea rigidă și uniformă a recomandărilor didacticii generale, ci aplicarea lor creatoare, adaptată la specificul obiectelor de studiu. Mai mult, didacticile speciale pot oferi material concret pentru dezvoltările teoretice și generalizările din domeniul didacticii școlare generale.

Subliniem faptul că didacticile speciale nu pot fi reduse la practici de predare, învățare și evaluare, nici la prescripții și recomandări educaționale și cu atât mai mult la simpla cunoaștere a disciplinei. În primul rând, didacticile disciplinelor oferă un câmp de cercetare, pe care o dorim științifică și care se realizează în următoarele direcții:

- epistemologia savoir-ului de referință (natura lui, istoria lui, modalitățile de transpoziție)
- condițiile de asimilare a conținuturilor
- caracteristicile intervenției didactice.

Așadar, *didacticile speciale nu sunt doar părți constitutive ale didacticii școlare generale*, iar aceasta nu este o sumă de didactici speciale; între didactica școlară generală și didacticile speciale se stabilesc **raporturi de interdependență**.

Caracterizarea didacticii școlare

În comparație cu didacticile speciale, *didactica școlară are caracter general*, întrucât studiază problematica procesului de învățământ în ansamblul său, pe trepte de școlaritate, pe cicluri curriculare, pe tipuri de școli etc.

De asemenea, la fel ca și didactica generală, didactica școlară are atât *caracter teoretic*, cât și *caracter practic*, întrucât se ocupă nu doar cu problemele teoretice, ci și cu cele practice ale procesului de învățământ. Aceste probleme sunt analizate, evidențindu-se și explicându-se interdependențele dintre componentele procesului de învățământ: obiective educaționale, agenții acțiunii, curriculum etc., ceea ce îi conferă didacticii școlare caracter descriptiv și explicativ.

Fără a se limita la simpla descriere a componentelor procesului de învățământ, didactica școlară emite judecăți de valoare asupra lor, asupra modului în care se desfășoară acest proces în vederea atingerii finalităților sale, deci posedă *caracter reflexiv*. Aceste judecăți de valoare stau la baza recomandărilor și normelor referitoare la desfășurarea procesului de învățământ și la perfecționarea sa continuă, pe care didactica școlară le formulează, grație *caracterului său normativ-prescriptiv*.

Principalele teme de studiu în didactică se concentrează în jurul *relației didactice*, respectiv al relației profesor-elev sau al uneia dintre componentele acesteia, aflată în interacțiune cu celelalte. Este o relație triangulară, care se stabilește la nivel micro, operațional (al micropedagogiei), între un profesor (P), un elev (E) și un conținut de învățare (C), într-un spațiu special destinat (sala de clasă) și într-un timp determinat (prin orarul școlar).

Relația didactică poate fi reprezentată simbolic, în trei dimensiuni, printr-un triunghi (vezi *Esențializarea și explicitarea conținutului prin intermediul unor organizatori cognitivi/ scheme*, schema b), fiecare din unghiuri reprezentând unul din polii în legătură cu care se poate dezvolta o reflecție didactică, respectiv o variabilă:

- 1) variabilele referitoare la conținuturile care fac obiectul „întâlnirii” dintre profesor și elevi
- 2) variabilele referitoare la profesor
- 3) variabilele referitoare la elevi.

Practic, relația didactică reprezintă punctul spre care converg reflecțiile, chestionările, activitățile, cercetările, propunerile didacticienilor.

Raportul dintre didactica generală și alte științe

Didactica generală se folosește de un sistem cuprinzător de achiziții (cunoștințe, metodologii etc.) din domeniul particular al altor științe și oferă o viziune științifică pluridisciplinară sau interdisciplinară asupra fenomenelor educaționale.

O importanță specială, prin achizițiile și rezultatele oferite, o are *psihologia*, din domeniul căreia cunoștințele despre însușirile psihicului, despre posibilitățile sale de dezvoltare, despre stilurile, metodele, tehnicile de învățare etc. sunt indispensabile. De asemenea, *psihologia gândirii, a memorării, a motivației și a intereselor epistemologice* reprezintă subdomenii ale psihologiei, care se constituie în surse de informații utile pentru didactică.

Didactica generală și, îndeosebi, didactica adulților, valorifică și rezultate ale cercetărilor de *psihologie socială*, care, la rândul său, are numeroase ramuri și subramuri.

Logica și teoria cunoașterii pun la dispoziția didacticii generale noțiuni care constituie așa numitele baze logice ale învățământului. Concepte ca: noțiune, judecată, raționament, analiză, sinteză etc. sunt clarificate de logică și puse la îndemâna tuturor disciplinelor, nu numai a didacticilor speciale și a didacticii școlare generale.

Științele biologice, spre exemplu *anatomia, fiziologia, genetica și igiena*, abordând aspecte legate de activitatea sistemului nervos central, ajută la înțelegerea fenomenelor elementare din procesul învățării. Nu sunt indiferente, de pildă, condițiile fiziologice (oboseala elevului, starea afectivă, stresul, condițiile de igienă mintală etc.), care trebuie avute în vedere atât de profesor, cât și de elevi.

Nu putem neglija aportul unor științe ca *matematica, statistica, cibernetica, informatica, modelarea, managementul, economia, teoria comunicării și algoritmizarea*, care prin sistemul conceptual de care dispun, prin aparatul matematic cu care operează și prin viziunea pe care o impun în demersurile de analiză și investigare a domeniului instrucției și educației, contribuie la